

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

VOLUME-3, ISSUE-04

MOLIYAVIY FAOLIYATDAGI PUL MABLAG'LARI HARAKATI
TAHLILI

*Xoliqulov Anvar Nematovich – SamISI “Iqtisodiy tahlil va statistika” kafedrası
mudiri, i.f.n., professor*

Investitsiya faoliyati – korxonalar investitsiya faoliyatida nomoddiy aktivlarni sotib olish va sotish, uzoq muddatli moddiy aktivlar, ya'ni ko'chmas mulk bo'lmish bino, jihozlar va boshqa asosiy vositalarni sotib olish uchun yetkazib beruvchilarga to'langan pullar va unga tenglashtirilgan mablag'lar chiqim ustunida aks ettiriladi. Kirim ustunida esa uzoq muddatli aktivlarni sotishdan tushgan tushum hisoblanadi. Korxonalar xarid qilingan uzoq va qisqa muddatli qo'yilmalar moddasini chiqim ustunida vositalarga komission to'lovlar va boshqa birjada to'langan foizlarni hisobga olmagan holda qimmatli qog'ozlarni sotib olish uchun to'langan pul mablag'larini ko'rsatadilar. Kirim ustunida o'zlik bo'lmagan qimmatli qog'ozlarni, shu bilan birga bank va boshqa yuridik shaxslarning qisqa muddatli va uzoq muddatli ssuda va qarzlarni sotishdan kelgan tushum ko'rsatiladi. Odatda, korxonalar o'z faoliyati davomida asosiy faoliyat bilan bir qatorda investitsiya faoliyati bilan hamda moliyaviy faoliyat bilan shug'ullanadilar

Bugungi kunda bizning respublikamizdagi pul mablag'lari harakatidagi o'ziga xos jihatlari shundaki, bizning respublikamizda pul mablag'larining asosiy qismi, ya'ni odatda 90-95 foizi xo'jalik (operatsion) jarayonlariga to'g'ri keladi.

Moliyaviy faoliyat – bo'limida aksiya chiqarishdan kelib tushgan tushum, uzoq va qisqa muddatli qarzlarning kelib tushishi va chiqimlar aks etadi. Bulardan tashqari korxonalar pul ishtirokisiz investitsiya va moliyaviy faoliyat bo'yicha chiqimlarni amalga oshirishi mumkin.

Masalan, asosiy vositalarni uzoq muddatli kredit hisobiga sotib olish, kreditor qarzlarni aksiyani chiqarish va kreditlarga qo'shimcha aksiyani berish orqali bo'lishi mumkin. Korxonalar moliyaviy holatining sog'lomligi sharti, pul mablag'lari kirimi korxonaning majburiyatlarini qoplay olishidir. Minimal miqdordagi pul mablag'larining yetishmasligi moliyaviy holat tangligiga, ortiqcha mablag'larga ega bo'lish inflyatsiya natijasida pulning qadrsizlanishiga, hamda ortiqcha mablag'larni samarali foydalanishga yo'naltirmaslik natijasida qo'shimcha daromad ololmaslikka sabab bo'ladi. Shu bois pul mablag'larini ratsional boshqarishni doimo nazorat va tahlil qilish lozim. Bunday tahlil etishning amalida bir qancha usullari mavjud. Moliyaviy holat tangligi sabablaridan biri bu korxonalar joriy aktividagi pul mablag'larining joriy

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

majburiyatlarga nisbatan keskin kamayib borishidir. Shu bois har oyda pul mablag'lari bilan muddati kelgan majburiyatlarni bir-biri bilan taqqoslab, tahlil qilish lozim.

Pul mablag'larini yetarli yoki yetishmasligini aniqlashning ikkinchi usuli – bu pul mablag'larining aylanish davrini aniqlashdan iborat.

Korxonada pul mablag'lari aylanmasi davomiyligi o'rtacha 2,04 dan 2,72 kungacha tashkil etgan. Pulni korxonaga schotiga kelib tushishidan to chiqib ketishiga qadar 2 kundan ortiqroq kun ketgan. Tahlil davomida pul mablag'lari kirimi va chiqimi tarkibi atroflicha o'rganilmog'i lozim.

Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot ma'lumotlarini tahlil etishning 2 uslubi mavjud.

1. To'g'ri uslub.
2. Egri uslub.

To'g'ri uslub orqali pul mablag'larining harakatini tahlil etish uchun joriy faoliyat, soliqlanish, investitsiya, moliyaviy faoliyatlari bo'yicha mablag'larni kirim qismi, chiqimi bilan taqqoslanib, sof kirimi (yoki chiqimi) aniqlanadi.

Egri uslub orqali esa amalda olingan moliyaviy natijalar (foyda) bilan pul mablag'lari hajmining mutlaq o'zgarishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash imkoniyati mavjud bo'ladi.

Egri uslub orqali pul oqimlarini hisoblash sof foyda ko'rsatkichi bilan uning ko'rsatkichlari korrektirovkasiga mosligidan, real pul mablag'lari harakatiga bog'liq bo'lmagan mos hisoblar (qatorlar) bo'yicha olib boriladi. Jumladan, pul oqimlarini tahlil etishning egri uslubi faoliyat turlari bo'yicha pul mablag'lari harakatining tahliliga asosan tashkil etilgan bo'lib, ya'ni korxonaga foydasi aniq qayerda vujudga kelayotgani yoki «tirik pullar» qayerga sarflanayotganligini ko'rsatadi. U «Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot»ni quyidan (sof foydadan) yuqoriga qarab o'rganishga moslashtirilgan. Shu sababli ham bu uslubni aksariyat iqtisodchi olimlar «quyi» usul deb ham nomlaydilar. Pul oqimlarini operativ boshqarishda egri uslubning ahamiyati quyidagilardan iborat bo'ladi, ya'ni u moliyaviy natijalar va o'z aylanma mablag'lari o'rtasidagi o'zaro moslikni o'rnatish imkoniyatini ko'rsatib beradi. Egri uslub yordamida korxonaga faoliyatidagi eng muammoli jihatlarini ko'rsatib berish hamda ushbu kritik holatdan chiqish yo'lini ishlab chiqish mumkin bo'ladi.

Mazkur uslubning ham ijobiy jihatlari bilan bir qatorda ma'lum kamchiliklarini ham amaliyotda kuzatish mumkin:

1. Tashqi foydalanuvchilar uchun analitik hisobotlar tuzishdagi yuqori mehnat sig'imi talab etilishi.
2. Ichki buxgalteriya hisobi ma'lumotlari (bosh daftarlar)da kamchiliklarning

bo'lishi.

Xo'jalik subyektlarining faoliyatini tahlil qilish jarayonida ikkala uslub (to'g'ri va egri)ning qo'llanilishi bir-birini to'ldirib boradi hamda hisobot davrida korxonani pul mablag'lari oqimining harakati haqidagi real holatini ko'rsatib beradi.

Xo'jalik subyektlarining pul mablag'lari oqimini egri uslub orqali o'rganish uchun alohida analitik hisobot tayyorlash lozim bo'ladi.

Analitik hisobot tuzish uchun quyidagi axborot manbalaridan foydalaniladi:

- «Buxgalteriya balansi» (1-shakl);
- «Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot» (2-shakl);
- «Asosiy vositalar harakati to'g'risidagi hisobot» (3-shakl);
- Bosh daftar;
- Jurnal-orderlar;
- Buxgalteriya hisobi ma'lumotnomalari va boshqalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida. –Toshkent. 12.09.2023 yil.
2. Sh.M. Mirziyoev. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. -Toshkent: O'zbekiston, 2022. -104 b.
3. Pardayev M.Q., Xoliqulov A.N., Oltaev Sh.S. Makroiqtisodiy tahlil va prognozlashtirish. O'quv-uslubiy qo'llanma, Samarqand. SamISI, 2022, 84 bet.
4. Pardayeva M.Q., Xoliqulov A.N., Jumayeva G.J. Investitsion loyihalar tahlili. O'quv qo'llanma. T.: "Innovasion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2022. – 250 bet
5. Pardayev M.Q., Xoliqulov A.N., Yahyoev T.I. Moliyaviy va iqtisodiy ma'lumotlarni tahlil qilish. O'quv-qo'llanma, Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2022, 138 bet.
6. Xoliqulov A.N., Usmanova D.Q., Raximov X.A. Korxonalarni raqobatbardoshligini baholash. O'quv qo'llanma. Samarqand.: "Turon nashr" nashriyoti, 2021. – 212-bet.
7. Xoliqulov A.N. Birlashish va qo'shib olish. O'quv qo'llanma Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2022, 216 bet

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

8. Xoliqulov A.N, Usmanova D.Q., A.O. Qarshiyev. Tarmoqlar sohasini tartibga solish va raqobat. O'quv qo'llanma. Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2022, 174 bet
9. Xoliqulov A.N. Iqtisodiy tahlil va audit. O'quv qo'llanma Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2023, 209 bet

